

Krasanka Majer, Petar Puhmajer

ISTRAŽIVAČKI PRISTUP U OBNOVI BAROKNE PALAČE

Zapis povodom završetka multidisciplinarnih konzervatorskih istraživanja na Upravnoj zgradi stare šećerane u Rijeci

O upravnoj zgradi riječke tvornice šećera vrlo se malo znalo sve do 2003. godine. Tada je započeto veliko istraživanje kojim je u Rijeci nastavljen niz projekata posvećenih zaštiti i vrednovanju industrijske baštine, prepoznate kao dio identiteta naše najveće jadranske luke. Taj je aspekt pridonio arhitektonskoj zanimljivosti grada i učinio ga potencijalnim kulturno-turističkim središtem.

Konzervatorsko-restauratorska istraživanja na upravnoj zgradi šećerane proveo je tim stručnjaka Hrvatskoga restauratorskog zavoda pod vodstvom akademika Vladimira Markovića. Program koji je izradio HRZ obuhvatio je niz aktivnosti: od povijesnih i arhivskih istraživanja, ispitivanja fizičkog stanja i statike zgrade, do istraživanja arhitekture, štuko-dekoracije, zidnih slika, kaljevih peći, stolarije i metala. Kao zaključak tumačenja povijesti izgradnje i arhitektonskih obilježja upravne zgrade izrađen je elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja koji će poslužiti i kao osnova za projekt obnove.

Upravna palača bila je središnji objekt kompleksa, smještena uz morsku obalu. To je vi-

šekatnica s tri ulaza na glavnom pročelju i plitko istaknutim središnjim rizalitom. Povijesna su istraživanja potvrdila konzervatorsku pretpostavku da upravna zgrada nije sagrađena osamdesetih godina 18. stoljeća, kako je to svojedobno pisala Radmila Matejčić pozivajući se na ploču s natpisom na glavnom stubištu. Naime, u arhivskim spisima pronađen je podatak da je sagrađena 1752. godine, u doba direktora Arnoldta, Kennedyja i Wellensa, te da je 1785. godine stradala u velikom požaru, nakon čega je obnovljena i raskošno opremljena štukaturama i zidnim slikama. To se zbilo u vrijeme najpoznatijeg direktora, Petera de Vierendeelsa. Zasad nije poznato tko je gradio i obnavljao zgradu, ali su na temelju analogija iznesene pretpostavke da se radi o majstorima iz Furlanije i Venecije. Povijesna su istraživanja obuhvatila pregled literature i arhivske građe u arhivima Rijeke, Zagreba, Beča i Trsta. Pronađen je niz nacrti i planova šećerane, od kojih su najzanimljiviji planovi triju kompleksa na Brajdi, Smrekarima i Ponsalu iz 1824. godine. Na njima se vide sve zgrade u elevaciji s tlocrtima prizemlja, a tu je i legenda koja govori o njihovoj funkciji. Bogato kolorirani i raskošno opremljeni, ovi

su planovi rađeni za bečku Dvorsku komoru i svjedoče o velikim industrijskim pogonima *Povlaštene tršćansko-riječke kompanije*, u čijem je vlasništvu bila šećerana.

Nakon arhivskih i povijesnih istraživanja započelo se s restauratorskim i građevinskim sondama u prostorijama drugog kata, koji je reprezentativni kat palače. Utvrđeno je da su neke prostorije sačuvane u svojem izvornom obliku i uređenju, uz izmjene koje nisu narušile prvotnu baroknu koncepciju interijera. Najznačajnije su prostorije toga kata centralna dvorana s marmoriziranom arhitektonskom plastikom oblikovanom u štuku i dva simetrično smještena salona uz južno pročelje. Saloni su oslikani kasnobaroknim vedutama u *fresco-secco* tehnici i imaju bogatu svodnu štukaturu. Oslici vrlo zanimljivih motiva otkrivenu su i u drugim prostorijama: mitološke scene, vedute, naslikana arhitektonska dekoracija, vegetabilna ornamentika, ovješeni zastori,

marmorizacija. Na trećem je katu pak neočekivano otkriveno kako su i ovdje gotovo sve prostorije bile oslikane, što je umnožilo opseg istraživanja. Ondje su većinom bila naslikana monokromna zidna polja uokvirena biljnom ornamentikom koja oponašaju dizajn zidnih tapeta 18. stoljeća. Točna datacija nastanka ovih oslika, za koje nije moguće sa sigurnošću utvrditi pripadaju li izvornom uređenju zgrade ili onom nakon požara 1785. godine, bit će predmet budućih povijesnoumjetničkih istraživanja.

U velikoj obnovi zgrade nakon požara tlocrtna shema nije bitno mijenjana, no značajan zahvat napravljen je u preoblikovanju glavnoga stubišta. Riječ je o stubištu imperijalnog tipa, formiranom oko šuplje jezgre, koje nose superponirani kameni stupovi. U rješenju komunikacija unutar zgrade izdvaja se i arhitektonsko oblikovanje dvaju središnjih predvorja, nastalih u prvoj fazi izgradnje i uređenih nakon požara. Istraživanjima je otkriveno da

su ona svojom visinom spajala prostor drugog i trećeg kata te potkrovlja. Uklanjanjem recentnih konstrukcija između katova otvoren je cjelokupan volumen njihova prostora. Predvorja su simetrično smještena u odnosu na svečanu dvoranu drugog kata, u uzdužnoj osi zgrade, i nekad su bila osvijetljena velikim svjetlarnicama na krovištu. U zoni trećeg kata prostor predvorja okružuju galerije spojene mostovima, na kojima je nakon požara postavljena željezna ograda, identična onoj na glavnom stubištu. Ista je ograda naslikana i na parapetima galerija.

Dok su prostorije drugog kata imale reprezentativnu i stambenu funkciju, a prostorije trećeg korištene su kao uredski prostor, donji su katovi služili za skladištenje šećera. Velike su prostorije prizemlja, polukata i južnog dijela prvog kata povezivali široki lučni otvori čime je olakšana komunikacija i postignuta veća funkcionalnost gospodarskog prostora. Te su

prostorije u prizemlju i na prvom katu bile svođene bačvastim svodovima, a u polukatu zaključene drvenim stropovima. Razine podova kasnije su značajno podignute, a u prijedlogu prezentacije traži se vraćanje na njihovu izvornu razinu. Zanimljivo je istaknuti da su u nekim prostorijama zgrade pronađeni izvorni podovi 18. i 19. stoljeća. U prizemlju su pronađene kamene ploče, a ponegdje na katovima venecijanski teraco-podovi, rijetko sačuvani na prostoru Hrvatske.

Konzervatorsko-restauratorska istraživanja obuhvatila su i povijesni inventar dokumentiran tijekom radova na zgradi. U centralnoj dvorani i salonu s vedutama na drugom katu sačuvane su bijele kaljeve peći s kraja 18. stoljeća ukrašene klasicističkim motivima i kristalni lusteri iz istog razdoblja. Iz doba sesesije očuvana su još dva lustera, drveni paravan za peć i oslikana ukrasna ploča iz predvorja. O raznolikosti inventara palače svje-

doći i stara drvenina, bravarija, željezne ograde i ukrasni koloturi za rasvjetna tijela. Sav je materijal obrađen te su izvedene probe čišćenja i predloženi restauratorski radovi. Nažalost, istraživanjima nisu bila u većoj mjeri obuhvaćena pročelja zgrade, ali ipak se može zaključiti da su ona zadržala izgled iz 18. stoljeća. Nepromijenjeni su ostali kameni okviri prozora i portala, kao i balkon s kovanom željeznom ogradom na drugom katu.

Nakon ukidanja šećerane uslijedio je niz pregradnji i preoblikovanja uvjetovanih potrebama novih korisnika. U periodu od 1834. do 1851. u pogonima bivše šećerane smještena je vojska, a do kraja Drugoga svjetskog rata tu je tvornica duhana. Nove su namjene u pravilu degradirale arhitektonske karakteristike zgrade (dvorišne prigradnje, podizanje razine ulice, rušenje svodova i neprimjerene adaptacije). Jedino je na prijelazu 19. u 20. stoljeće na prvome katu uređena centralna dvorana, sa štukaturom i oslicima koje je radio riječki slikar Giovanni Fumi. Godine 1949. u zgrade bivše šećerane uselila se tvornica brodskih strojeva *Rikard Benčić*, koja je početkom devedesetih otišla u stečaj, nakon čega su objekti ispražnjeni.

Spomenuli smo da je upravna zgrada bila tek jedno od zdanja velikoga kompleksa koji se prostirao duž obale u riječkoj četvrti Brajda. Iako sama zgrada predstavlja značajan arhitektonski spomenik druge polovice 18. stoljeća, iznimno je zanimljiv i njezin izvorni urbanistički kontekst. Zgrada je bila okrenuta prema moru, a oko nje su bili raspoređeni pogoni za rafiniranje šećera, tvornica likera, tvornica kalupa za slastičarske proizvode, kovačke i druge radionice te stambeni objekti za radnike. Većina tih objekata iz 18. stoljeća kasnije je poru-

šena. Osim upravne zgrade sačuvale su se dvije rafinerije (naknadno pregrađene) i jedan stambeni objekt. Useljavanjem tvornice duhana došlo je do izgradnje novih zgrada. Te su zgrade gradili mađarski inženjeri, isti oni koji su gradili lučka postrojenja u Rijeci na prijelazu stoljeća. Prije 1875. godine podignut je pogon za proizvodnju cigara, danas zvan *T-objekt*, a osamdesetih godina nova sušara s pročeljem od opeke. S početka 20. stoljeća potječe mala kotlovnica, zbog svog klasicizirajućeg pročelja nazvana *Trianon*.

Prije i tijekom istraživanja na upravnoj zgradi vodila se administrativna borba da se zakonski zaštititi čitav kompleks zgrada bivše tvornice kao kulturna cjelina, što je i ostvareno. Donesene su smjernice za obnovu kompleksa, međutim, pod različitim pritiscima nije bilo moguće očuvati sve zgrade. Smjernice su, naime, donesene bez definirane namjene, zbog čega su mogle biti samo načelne i općenite. Uvođenje namjene jasno je definirano jedino za *T-objekt* koji postaje muzej suvremene umjetnosti. Za nj je već izrađena projektna dokumentacija (arhitekti Randić i Turato), pri čemu će to povijesno zdanje dobiti još dva velika staklena kubusa s dvorišne strane koja će zakloniti njegovo neobarokno pročelje. Velika sjeverozapadna zgrada, bez veće arhitektonske vrijednosti, bit će srušena da bi se na njezinu mjestu sagradio višekatni hotel. Konzervatorskim je smjernicama određeno da hotel ne smije biti viši od upravne zgrade koja je, izuzme li se tvornički dimnjak, najviša zgrada u kompleksu. Nekadašnja kotlovnica zvana *Trianon* bit će, nažalost, srušena.

Tijekom istraživanja mnogo se raspravljalo i o budućoj namjeni upravne zgrade. Novonastale okolnosti, odnosno, prepoznate vrijednosti

promijenile su i način razmišljanja lokalne sredine, prije svega lokalnih vlasti i medija o zgradi šećerane. Odluka o namjeni još nije donijeta, ali postoji zajednički stav da treba osigurati maksimalnu prezentaciju svih njezinih vrijednosti. Svojom arhitekturom i interijerima ta zgrada predstavlja istaknuto djelo barokne umjetnosti u Hrvatskoj i stoga zaslužuje biti otvorena javnosti. Ona svojim značenjem nadilazi regionalne okvire u kojima je nastala, ali je dosad bila izrazito slabo obrađena u stručnoj literaturi. Korišteni pristup istovremene suradnje više stručnjaka različitih profila, usko vezanih uz obnovu kulturne

Dosad objavljena važnija literatura o povijesti šećerane i kompleksu "Rikard Benčić" u Rijeci

SAŠA DMITROVIĆ, Mala povijest duhana u Rijeci, u: *Sušačka revija* 18/19 (1997.), 63-71.

VIKTOR HOFMANN, Beiträge zur neueren österreichischen Wirtschaftsgeschichte. Die Anfänge der Zuckerindustrie in Österreich und Ungarn, u: *Archiv für österreichische Geschichte*, 112 (1932.), 1-210.

HELMA HOUTMAN - DE SMEDT, CHARLES PROLI: Antwerps zakenman en bankier, 1723-1786, Bruxelles, 1983., 69-93.

IRVIN LUKEŽIĆ, Nizozemci u Rijeci, u: *Sušačka revija*, 41 (2003.), 81-86.

OLGA MAGAŠ, Industrijska arhitektura, u: *Arhitektura historicizma u Rijeci: 1845-1900*, Rijeka, Moderna galerija Rijeka, Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2002., 420-450.

OLGA MAGAŠ, Kako nastaviti povijesni kontinuitet prve šećerane u Austro-Ugarskoj monarhiji, u: *Zbornik radova Građevinskog fakulteta u Rijeci*, 10 (1994), 145-175.

baštine, pridonio je cjelovitom sagledavanju zgrade. Konzervatorski projekt rezultirao je novim saznanjima te su se otvorile mogućnosti za njezinu vjerodostojnu interpretaciju i valorizaciju. Zgrada je dosad bila poznata samo po svojoj industrijskoj i administrativnoj namjeni, a sada se otkriva kao reprezentativna barokna palača sa stambenom i upravnom funkcijom. U vrijeme kada se u nas barokne palače devastiraju i kada profane barokne interijere u Hrvatskoj možemo nabrojiti na prste jedne ruke, nužno je uložiti maksimalne napore u očuvanje svih povijesnih i materijalnih vrijednosti tog vrhunskog spomenika.

VLADIMIR MARKOVIĆ, KRASANKA MAJER, PETAR PUHMAJER, Upravna zgrada šećerane, Rijeka, Krešimirova 28: Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja. Sv. I, II, III, IV, Zagreb, Hrvatski restauratorski zavod, 2006.

RADMILA MATEJČIĆ, Barok u Istri i Hrvatskom primorju u: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 426-429.

RADMILA MATEJČIĆ, Kako čitati grad: Rijeka jučer, danas, Rijeka, 1988. (pretisak 1990.), 143-148.

L. MICHIELSEN, De Kompagnie van Triëst en Fiume (1750-1800), u: *Bijdragen tot de geschiedenis bijzonderlijk van het aloude bertogdom Brabant uitgegeven*, XXVII (1936.), 181-233.

PETAR PUHMAJER, Arhitektura Tršćansko-riječke privilegirane kompanije 1750.-1828., u: *Doba modernizacije 1780.-1830.*, (ur.) Ervin Dubrović, Rijeka, 2006., 28-43 i 216-225.

IGOR ŽIC, Rafinerija šećera u Rijeci (1750-1828), u: *Sušačka revija*, 24 (1998.), 30-38.